

Міністерство аграрної політики
Вінницький національний аграрний університет

Битва під Хотинном
(1621 рік)
Бібліографічний список

Вінниця
2011

Міністерство аграрної політики
Вінницький національний аграрний університет

Битва під Хотинном
(1621 рік)
Бібліографічний список

Вінниця
2011

УДК 01:355.48

ББК 91.9:63

Б 66

Видання коротко висвітлює основні етапи історії Хотинської фортеці та битв польсько-козацького війська під Хотиним. Розповідає про легендарну, вирішальну роль українського козацтва, незламний український дух у битві з турецько-татарським військом.

Ця битва змусила Туреччину відмовитись від планів завоювання Європи. Розгром турецького війська під Хотиним привів до внутрішнього політичного послаблення султанської влади, а також посилення боротьби слов'янських та арабських народів проти турецького поневолення.

Упорядники:

О. А. Шевчук,
Н. Г. Дудкевич

Редактори:

Н. С. Головко,
Г. М. Калінкіна,
Л. В. Кулакевич,
О. П. Дончевська,
Н. А. Дорошкевич

Відповідальна за випуск:

Н. С. Головко

Битва під Хотиним (1621 рік) : бібліогр. список / ВНАУ ; упорядн.: О. А. Шевчук, Н. Г. Дудкевич. – Вінниця, 2011. – 30 с.

Хотинська битва

Невмируща слава Хотина

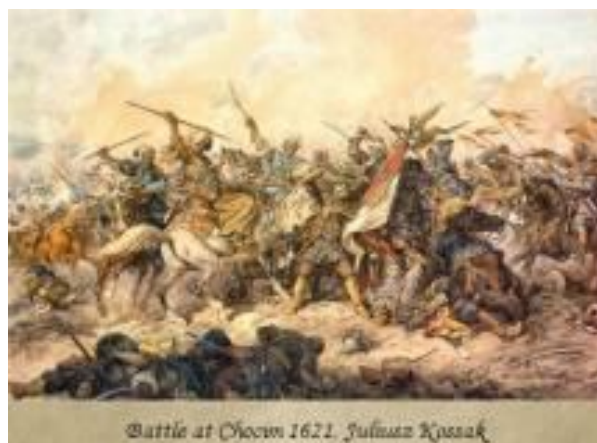
Хотинська битва 1621, козацько-польська перемога над Туреччиною, у результаті якої турецький султан Осман II був змушений припинити війну. Після поразки польських військ під Цецорою 1620 і татарського нападу на Поділля

султан Осман II уклав план завоювання України, Польщі, а згодом і Центральної Європи. 150-тисячній (можливо 120-тисячній) турецькій та 60-тисячній татарській армії протистояло лише 30-тисячне польське військо. Деякі джерела вказують кількість турецько-татарських військ – 300-400 тис. Щоб знайти собі союзника, польський уряд звернувся до українських козаків по допомогу, обіцяючи різні права і привілеї.

Козацька Рада 17 червня 1621 року в урочищі Суха Діброва ухвалила взяти участь у боротьбі проти Туреччини і вислала у Варшаву делегацію на чолі з гетьманом Петром Конашевичем, щоб за свою участь у протитурецькій боротьбі забезпечити деякі привілеї для козацтва та права для Православної Церкви в Україні.

Хотинська битва 1621 р. (Роль козацтва у битві)

Хто підходить до фортеці, той ще здалеку бачить величний пам'ятник. Це зображення уславленого полководця, українського гетьмана **Петра Конашевича Сагайдачного**. Хоча скульптура бетонна і вкрита бронзою, але пам'ять про Хотинську битву 1621 року сонцем сяє, як золото. Багато історичних і літературних джерел розповідають про цю битву, яка спасла від турецького гніту всю Європу.

А ось що розповідає легенда про вирішальну роль козаків у цій битві.

Про козаків різне твердили, але народ завжди називав їх спасителями, оборонцями рідної землі. Навіть вороги не могли втриматись, щоб не визнати у

козаків надзвичайну сміливість, мужність, героїзм, військову вправність. Тоді у смертельній, нерівній битві 1621 року козаки вирішили стати на захист народу і християнської віри, хоча могли б, скориставшись випадком, напасти на мало захищені турецькі гавані на Чорному морі та татарські селища у Криму. Не піддалися козаки на хитрі пропозиції султана, який обіцяв їм всякі пільги (крім того, автономію у складі Турецької імперії із столицею в Києві або в Кам'янці на Поділлі).

45 тисяч запорожців (в тому числі 700 донських козаків) зібрались і вирушили в похід через Молдову до Хотина на з'єднання з польсько-литовським військом. Шляхта спромоглася зібрати тільки 35 тисяч (серед них було багато іноземних найманців).

5 тисяч козаків полягли у битві з татарами і турками ще до початку великої битви під Хотиним. Вони затримували османську армію, даючи можливість Польщі підтягнути війська. На цілу добу затримали козаки противника. **Осман II** зі своїми вояками прийшов на битву тоді, коли польсько-литовська сила вже зайняла кращі позиції, готуючись до захисту. Та мало було у поляків гармат: усього

28, а у козаків 23 мідні і залізні гармати, але великий обоз з порохом, свинцем, кулями. У війську Османа II було 300 гармат, а **кількість війська перевищувала 200 тисяч**.

Козаки для укриття від ворожих ядер вирили окопи. Артилерія козаків була легка, рухлива, зручна в бою. Козаки мали над ворогом перевагу в ручній, вогнепальній зброї (кріси, пістолети, самопали, а також піки, луки, кинджали,

ножі). Численні вози з провіантом і зброєю у козаків ставали додатковим валом оборони. І головне, в чому була перевага козаків у цій битві над ворогом – це любов до Батьківщини та велика майстерність і досвід боротьби. Кількість козаків перевищувала число польських та інших воїнів Речі Посполитої, тому всю свою міць турки направляли саме проти козаків, вороги надіялись, що коли розіб'ють козаке військо, то справляться з польським за 3 дні.

Сила козаків була в тому, що більшість з них добре знали повадки ворога і брали участь в переможних боях. А найголовнішим було те, що козаки захищали свою землю, їх роль у битві під стінами Хотинської фортеці була основна. Поляки вважали, що саме на їх споконвічні землі турки не підуть, тому були у них у війську слабкодухі, були й дезертири. А козаки так і залишались монолітом, були дуже згуртовані, не піддавались на пропозиції турків (кожному зрадникові турки давали 50 злотих).

Козаки йшли на цю битву з благословення православного патріарха Феофана, який кликав їх покласти голови, захищаючи християн від бусурманів. В середовищі козаків, які огрубіли в походах і кривавих битвах, панувала глибока повага до Бога, як до вищої справедливості і добра. На битву козаки йшли, як на святкову службу Божу, ніколи не пиячили під час битви, а тільки вже після перемоги справляли тризну по померлих мучениках за народ і віру. Козаки під час бою зрадників, порушників дисципліни, пияків страчували. Святково вдягаючись на козацьку Раду, на бенкет, козаки в основній масі під час бойових дій підкреслювали свою бідність, показуючи, що на смертну криваву боротьбу з ворогами українського народу вони йдуть доведені до відчаю.

Розташування військ під час хотинського бою було таке, що позаду Дністер, а попереду ворог. Праворуч від козаків, під Хотинською фортецею і в ній самій – польські війська. Це підтримка. Особливо козакам допомагали «лісовички» – польська легка кавалерія.

У безкінечних атаках на козаків турки розбивались об їх згуртованість і майстерність бою під керівництвом талановитого полководця Петра Сагайдачного. Турецькі гармати стріляли безперестанку, але не влучно. За земляними валами козакам було безпечно. П. Сагайдачний застосовував таку тактику: активна оборона вдень і нищівні атаки вночі. Дарма потім недруги сичали, що козаки ради наживи йшли в нічні атаки у табір турків. Так, після таких атак козаки повертались з багатою здобиччю, знищивши багато ворогів. Але захоплена їжа, одяг, гармати давали козакам сили для продовження боротьби. Адже битва Хотинська тривала 37 днів.

Турки очікували на швидку перемогу. Осман II, підійшовши в перший день до Хотинської фортеці, сказав, що їсти буде він аж увечері, коли святкуватиме вже перемогу над козаками. Але козацьке військо виявилось незламним. Раз за разом збільшувалась кількість гармат, відбитих у турків. 15 тисяч чоловік загиблих – це втрати козаків в цій страшній багатоденній битві, але 80 тисяч було вбито османців-загарбників.

Битва під Хотином у 1621 році була однією з найбільших битв у Європі 17 століття. В битві з одного і з другого боку було задіяно більш як 300 тисяч воїнів та велика кількість обслуги. Безперервно грізно гриміли постріли з 300 гармат. Брязкіт списів і шабель, бойові кличі і зойки людей – вся ця страшна пісня війни

потрясала очевидців: «Небо палало, повітря затьмарювалось димом, земля тремтіла, стогнали ліси, скелі розпадалися на куски». Було завзяття і мужність, був і прихований відчай, але переважували сила духу і усвідомлення необхідності подвигу заради захисту рідної землі. Це робило козаків непереможними. Мужньо бились і литовські, і польські воїни. Великі втрати були в їх рядах. Коронний гетьман Польщі Ян Кароль Ходкевич від серцевого нападу

помер під час битви. Королевич Владислав захворів і майже всю битву не полишав свого шатра.

Султан, 16 річний, зухвалий, жорстокий Осман II, плакав, як жінка, гриз нігті, міняв полководців, сам особисто брав участь у катуваннях полонених. На початку битви у турків, крім великих гармат, здатних розбити найтовстіші мури (ці гармати тягли по 4 пари волів), були ще і гармати середнього і малого калібру. Крім величезної кількості зброї, боєприпасів, у турків були табуни коней, безліч мулів, верблюдів, Осман II взяв з собою у похід 4 бойових слони, тварин, небачених в цих краях. Слони ці мали найбільше настрахати «невірних».

Та не так сталося, як султану гадалося. В останній бій він вирішив попереду атакуючого війська гнати тварин, щоб вони потоптали земляні козацькі шанці. Першими йшли 4 бойових слони, за ними гнали безліч мулів, верблюдів, биків. Страшні, величезні слони, як скали, йшли на приступ.

Та не розгубилися козаки. Вийшли назустріч слонам характерники. Це були найдосвідченіші воїни, які володіли великою силою духу і вмінням в мить зібрати в один ривок чи удар всю силу свого тіла, вони не знали страху смерті, їх фантастична сміливість паралізувала ворогів. Характерники виділялись серед інших козаків довгими «оселедцями», тобто пасмом волосся, довжина якого вказувала на багато років перебування в козакому війську. Під час бою «оселедці» вільно гуляли навколо голови.

Коли козаки пішли на слонів босі і майже голі, в лахміттях замість одягу, розхристані, лякаючи ворога стихійністю рухів, слони злякались цих чудних, небачених ними створінь. Навколо голів характерників дибом від їхніх диких козацьких криків повставали «оселедці», вони, як аркани, закрутили слонів у жах. Не слухаючись погоничів, слони повернули назад і з несамовитим гуркотом кинулись на військо турецьке. А за слонами і всі тварини, що задіяні були в цій атаці, пішли топтати турецьке розгублене військо.

Ця битва остаточно вибила у турків надію на перемогу. Вже ніякими жорстокими діями каральних загонів проти дезертирів не можна було підняти турків і татар в атаку. Серед війська Османа II була паніка, нечувана тривога. Тому-то змушені були турки укласти з Польщею мир і не пішли далі на Україну та на Європу.

Через рік у Стамбулі повстали яничари, які не змогли простити Осману II поразку величезного турецького війська під Хотином. Задушили султана мотузкою. Але це не мотузка смерть йому принесла. Це «оселедці» козацькі цього зухвалого завойовника ще у Хотинській битві на смерть пов'язали!

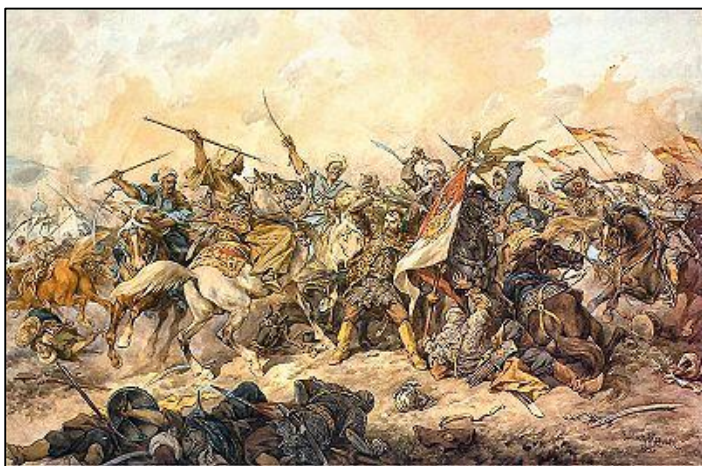
Кульмінаційний хід битви

40-тисячне козацьке військо під проводом запорізького гетьмана **Я. Бородавки** подалося в Молдавію, перейшло Дністер і впродовж серпня стримувало турецьке військо, яке просувалося до Хотина, у якому укріпилося польське військо.

Татарські орди на чолі з **ханом Джанібек-Гіресем** прагнули перешкодити з'єднанню козацького війська з польським. Тому просування козацького війська під Хотин відбувалось з боєм під захистом рухомого табору. Тим часом козаки з'єдналися під Хотиним з польським військом.

Наступного дня, 1 вересня 1621 р. турки розпочали штурм ще неукріплених козацьких позицій. Протягом наступних днів турецький султан кидав свої кращі сили, зокрема особисту гвардію - яничар на бойові порядки запорожців, однак успіху не мав. По козацькому війську невпинно вівся вогонь майже з усієї турецької артилерії.

Кульмінацією битви стало 4 вересня 1621 р. В цей день султан провів три масові штурми польсько-козацького табору, в яких взяли участь близько 100 тис. турецьких воїнів. Перший штурм тривав протягом п'яти годин і був спрямований на козацьке військо. Потім був проведений другий двохгодинний загальний (і на козацькі і на польські позиції) штурм. І нарешті третій штурм був спрямований на козацькі позиції. Турки пішли на штурм козацьких позицій під захистом тварин, женучи перед собою верблюдів, мулів та худобу. Але козаки, маючи досвід у використанні худоби під час бойових дій, вийшли з укріплень і сильними гучними окриками настрашили тварин й змусили їх повернути назад. Змішавшись з турецьким військом, тварини порушили його бойові порядки, виникла паніка, турки почали тікати. Козаки, переслідуючи турків, увірвались в турецький табір. П. Сагайдачний попросив головнокомандуючого Я. Ходкевича підтримати успіх козаків наступом польської кавалерії і розгромити турецьке військо. Але Я. Ходкевич проявив велику обережність в прибічність до оборонної тактики. Була втрачена чудова можливість покінчити з Османом II. Козацьке військо, не отримавши очікуваної підмоги, вимушене було відступити до своїх позицій. Вторгнення

запорожців до турецького табору викликало велику паніку ворога. Турецька сторона понесла великі людські втрати, а також в артилерії та іншій зброї, яку козаки вивезли з табору. Табір був настільки порушений, залитий кров'ю, що Осман вирішив поміняти його місце.

6 вересня в турецькому таборі стало відомо, що великий загін запорожців потопив в Чорному морі

20 турецьких суден з гарматами і напав на Царгород (Константинополь).

Турецьке військо поновило бойові дії 7 вересня. Вони розпочалися з гарматного обстрілу козацьких позицій. Обстріл здійснювався 60 (деякі джерела – 150) гарматами. Атаку почала турецька кіннота, потім пішли яничари. Протягом п'яти годин на козацький табір було здійснено чотири атаки, але козаки не тільки вистояли, а й переходили у контратаку. В другу половину дня, побачивши марність штурму козацьких укріплень, Осман II спрямував удар на польський табір, супроводжуючи атаку артилерійським обстрілом. Була здобута частина польських шанців, але наступила темрява, і турецьке військо їх залишило.

Наступного дня, 8 вересня 1621 р. з гетьманства був скинутий Я. Бородавка і страчений, а на його місце козаки обрали П. Сагайдачного. Причина цієї події до цього часу не відома. А очевидно сталось щось значне, бо в козаків не було прийнято міняти керівників у відповідальні моменти, зокрема, під час бойових дій.

Після потужного обстрілу козацького табору з гармат турки 11 вересня розпочали **великий третій штурм**, але успіху не мали.

14 вересня до турецького табору прибув зі своїм загоном (10 тис. вершників) легендарний серед татар своєю хоробрістю та військовою талановитістю Каракаш-паша. Його поява викликала піднесений настрій і надію у турецького війська. Султан так зрадів, що, порушуючи звичай, сам виїхав зустрічати Каракаша, який пообіцяв Осману II одним штурмом змести поляків і козаків.

Наступного дня, 15 вересня Каракаш очолив штурм, але вже через годину був мертвий і турки припинили атаку. Вони втратили ініціативу і перейшли до оборони. Однак в польсько-козацькому війську з'явився голод. З боку козаків та поляків почалися сутички та вилазки, спрямовані на добування їжі. Козаками активно проводилися нічні атаки турецького табору.

24 вересня помер Я. Ходкевич, який тяжко хворів.

Сподіваючись, що ця смерть негативно вплинула на моральний стан ворожого війська султан знову повірив у можливість перемоги. 25 вересня турки розпочали **П'ятий великий штурм**, але успіху він не мав.

28 вересня шаленим гарматним обстрілом розпочався **Шостий великий штурм**. Султан кинув у бій усе, що в нього було. Протягом дня було проведено дев'ять великих атак. Але турки йшли до бою вже не з власної волі. Позаду йшли сотники і десяцькі з оголеними шаблями і гнали військо вперед. За свідченнями самих турків втрати цього дня були найбільшими за весь час бойових дій. Називають цифри від 3 до 20 тис.

Наслідки битви

Внаслідок битви турецькі втрати становили близько 80 тис. чоловік. 29 вересня між командуванням польсько-козацьких і турецько-татарських військ почалися переговори про укладення миру. Вони закінчилися підписанням угоди 8

жовтня 1621 року. За мирною угодою сторони домовлялися про відновлення дипломатичних зв'язків. Хотинська війна показала малу придатність кінноти у позиційних війнах. Загинули майже всі коні. Польська гусарія не мала впливу на хід бойових дій під Хотином. Вирішальну роль у битві мала піхота та артилерія.

Пам'ятник Сагайдачному біля Хотинської фортеці

Наслідки Хотинської битви мали велике міжнародне значення. Ця битва змусила Туреччину відмовитись від планів завоювання Європи. Розгром турецького війська під Хотином привів до внутрішнього політичного послаблення султанської влади (повсталі яничари вбили у 1622 р. Османа II), а також посилення боротьби слов'янських та арабських народів проти турецького поневолення.

Остання битва гетьмана Сагайдачного

Хотинська битва стала однією з найбільших битв кривавого 17 століття. Турецька Порта постійно загрожувала як Речі Посполитій, так і усій Європі. Спроба поляків допомогти молдавському господарю у боротьбі з османами закінчилась крахом.

8–11 вересня 1620 р. відбулись бої під Цецорою, в ході яких польське військо зазнало поразки. Багато жовнірів і козаків загинуло, серед них і Михайло Хмельницький, чимало потрапило в полон, у тому числі й Богдан Хмельницький.

Коронний гетьман Жолкевський загинув, польний гетьман Станіслав Конецпольський, магнати Микола Потоцький, Ян Тишкевич та інші були взяті в полон.

Річ Посполита втратила військо і опинилась безборонною перед грізним противником. Татарські орди розтіклися по Поділля і Галичині, дійшли до Львова і Перемишля, грабували населення, руйнували міста і села. На захист України піднялась Запорізька Січ. Частина запорожців рушила на Поділля, дійшла до кордонів Молдавії, завдала низку поразок невеликим татарським загонам і захопила Білгород. Ще частина козаків вирушили у похід на Кримське узбережжя й зруйнували 15 татарських містечок. Своїми діями запорожці змушували татар повертатись з українських земель.

У Варшаві було зібрано сейм, який ухвалив план захисту Речі Посполитої від наступу противника. Для цього вирішено збільшити коронне військо, довести козацький реєстр до 20 тис, але державна скарбниця як завжди була пуста. До запорожців на початку 1621 р було відправлено Б. Обалковського з відповідними пропозиціями. Тим часом турецький султан Осман II мобілізував війська і у квітні вирушив у похід на Річ Посполиту. У відповідь Запорізька Січ почала активні воєнні дії на морі. На початку червня запорозька флотилія була напроти гирла Дністра. Козаки минули турецький флот, спалили містечко Ахіюль, а потім на 16 чайках пішли до Стамбула. Захопити місто з такими силами вони не могли, проте жаху навели чимало.

У червні відбулась козацька рада, яка розглядала питання про участь запорожців у війні. У тяжку годину козацькі лідери припинили суперечки і заради майбутнього вирішили подати Польщі максимальну допомогу.

У середині серпня вся турецька армія переправилась через Дунай і рушила в глиб Молдавії. Козацькі загони нав'язували несподівані бої авангардним частинам турків і таким чином затримували просування всієї армії. Один з них чисельністю 300 осіб при відступі від Сучави нашттовхнувся на татарську орду і мусив оборонятись табором. Турецький султан кинув проти нього чи не всі війська. Приблизно 100 козаків пробились до р. Прут і засіли там у великій печері й кілька днів відбивали всі штурми ворога. Тільки димом турки викурили козаків зі схованки і всіх перебили. 200 козаків переправились через Прут, і, відбиваючись від татарської кінноти, заклали оборонний табір і цілий день боронились від противника. Під прикриттям ночі козаки вислизнули з табору, розділились на дві частини і відступили лісом. Але на ранок їх наздогнали ворожі підрозділи й змусили знову стати табором. Тільки під вечір туркам вдалось прорвати оборону захисників, увірватись до табору й захопити 30 зраних і до смерті замучених козаків.

Польське військо під командуванням коронного гетьмана Ходкевича підійшло до лівого берега Дністра і зупинилось. Ходкевич запропонував козакам негайно приєднатись до нього і діяти спільно. Однак гетьман Бородавка побоювався можливого сепаратного миру поляків з турками і відповів, що дасть згоду, коли польське військо вступить на територію Молдавії. Це оз-

начало початок Польщею воєнних дій безпосередньо проти Туреччини. Після цього польському урядові вже не було куди відступати. До 20 серпня Ходкевич переправився на правий берег Дністра і заклав табір під Хотиним.

На козацькій раді Сагайдачний розповів про обіцянки польського короля задовольнити козацькі прохання і тим самим привернув на свій бік частину присутніх. Тоді ж рада звинуватила Бородавку в невмілому командуванні, невинуватих втратах людей, нездатності забезпечити військо всім необхідним і присудили до смертної кари. Гетьманом знову було обрано Сагайдачного і він протягом тижня, відбиваючись від татар, привів козаків якраз вчасно до польського табору. Першого вересня союзники з'єднались. Наступного дня під Хотин підійшов і турецький султан зі своєю армією.

Сили противників були нерівними. Турецька армія налічувала, за одними даними, до 200, за іншими – до 300 і навіть до 500 тис. осіб. Чисельність польської армії не перевищувала 35, української 40 тис. вояків. На озброєнні козаки мали 20 мідних і 2 залізні гармати з великим запасом пороху і ядер. Турецький султан перші удари спрямував на запорожців. Він прагнув розбити ще неукріплений табір козаків, а потім знищити і слабше польське військо. 2 вересня частини турецької армії кинулись на штурм козацького табору. Артилерія вела по ньому безперервний вогонь. Запорожці витримали наступ, надвечір перейшли в контратаку, глибоко вклинились у лави противника і відкинули його на вихідні позиції. Козаки захопили великі трофеї, знищили 1 тис ворожих вояків і захопили 12 польових гармат та 32 прапори.

3 вересня турки безуспішно штурмували козацькі укріплення, в ході яких втратили до 20 тис. осіб. Наступного дня турецька армія п'ять годин атакувала позиції козаків і частково поляків. Вся турецька артилерія відкрила по козацькому табору нищівний вогонь. Козаки влучним вогнем відбили всі атаки, а потім при підтримці польського загону Русанівського змусили противника відступити. У темряві запорожці кинулись у наступ і вклинились у турецький табір, де почалась велика паніка. Проте Ходкевич відмовив Сагайдачному у допомозі, побоюючись засідки і так було втрачено реальний шанс на перемогу. Турки тоді втратили 40 тис воїнів.

Наступного дня противники ховали загиблих. На світанку сьомого вересня 150 турецьких гармат відкрили нищівний вогонь по козацькому табору. Противник кинувся на його штурм. Разом українці й поляки змогли відкинути ворога.

Вночі 8 тис козаків на чолі з Сагайдачним увірвались до табору турків і вщент спустошили його. Одночасно козаки атакували табір Гусейна-паші за Дністром. Такі ж нічні атаки вони повторили і 18 вересня.

Але становище ускладнилось для обох сторін. Воно ще більше погіршало після смерті Ходкевича 24 серпня. Наступного дня українці і поляки відбили черговий штурм противника. 28 вересня відбулась вирішальна битва Хотинської війни. У ній брали участь всі сили воюючих сторін. Надвечір Сагайдачний перейшов у наступ зі своїми козаками, за ним Любомирський з поляками і спільними силами відкинули противника.

Султан Осман II був змушений 9 жовтня 1621 р. укласти з представниками Речі Посполитої Хотинський мир. Перемога під Хотиним врятувала Західну

Європу від вторгнення турків, справила сильне враження на всі народи і знайшла свій відголос в літературі. Пісні про героїв цієї битви співав український народ, польські поети склали поеми. Навіть на далеких берегах Адріатики про подвиг українських і польських воїнів писав хорватський поет Іван Гундулич, скрізь переписувалися щоденники учасників війни. Польський поет Вацлав Потоцький написав у 1670 р. поему про Хотинську війну, а український письменник Осип Маковей – повість "Ярошенко". Іван Франко про значення Хотинської перемоги писав, що Туреччина, потерпівши поразку під Хотином в 1621 році, почала хилитися із зеніту своєї величі і слави.

Проте сам Сагайдачний від ран, отриманих під Хотином помер так і не встигнувши скористатись плодами своєї перемоги, а в польській верхівки пам'ять виявилась короткою.

Заслуги гетьмана:

1. Впорядкував козацьке військо.

- Вперше створено дисципліновану козацьку армію, озброєну до останнього козака вогнепальною зброєю і тогочасною артилерією.
- Домігся зростання кількісного складу запорозьких флотилій, у яких чисельність чайок – головних бойових одиниць – досягла кількох сотень.

2. Мав неабиякий дипломатичний хист.

- Завдяки мирним дипломатичним заходам Сагайдачного поважали при королівському дворі – адже вперше поляки мали справу з авторитетним козацьким ватажком, з яким можна було вести переговори і який умів тримати в покорі козацьку стихію.
- Неухильно обстоював козацькі права. Усупереч численним домовленостям із польським урядом, які забороняли козакам здійснювати походи проти Туреччини, Сагайдачний вдавався до нових атак, що загостило відносини між Османською імперією та Польщею аж до стану війни. Така ситуація була на користь козацтву: за умов постійної загрози з боку Туреччини Польща не наважувалася знищити козацтво – свого союзника в боротьбі проти турків.

3. Брав участь у тогочасній європейській політиці.

- Підтримуючи наміри польського королевича Владислава здобути корону Московської держави, на початку літа 1618 р. повів 20-тисячне козацьке військо на Москву. Похід виявився швидким і вдалим.
- Внаслідок походу 1 грудня 1618 р. в с. Деуліні підписано мирну угоду між Московією та Річчю Посполитою. За угодою перемир'я між двома державами укладалося на 14,5 років; Польща отримала Смоленщину і Чернігово-Сіверську землю.

4. Підтримував православну церкву, приділяв увагу освітнім справам.

- Ініціатор відновлення 1620 р. вищої ієрархії православної церкви, фактично втраченої після Берестейської унії. Ця акція здійснювалася спільними зусиллями Київського братства й запорозьких козаків, стосунки між якими стали особливо тісними після вступу всього Війська Запорозького до братства.
- Стояв біля витоків київської братської школи.
- Постать Петра Сагайдачного оспівана українським народом у віршах та піснях.

ОЙ НА ГОРІ ТА ЖЕНЦІ ЖНУТЬ

українська народна пісня

Ой на горі та женці жнуть, (Двічі)
А попід горою
Яром-долиною
Козаки йдуть.

Гей, долиною, гей,
Широкою,
Козаки йдуть.
Гей, долиною, гей,
Широкою,
Козаки йдуть.

Попереду Дорошенко, (Двічі)
Веде своє військо,
Військо Запорізьке
Хорошенько.

Гей, долиною, гей,
Широкою,
Хорошенько.
Гей, долиною, гей,
Широкою,
Хорошенько.

А позаду — Сагайдачний, (Двічі)
Що проміняв жінку
На тютюн, на люльку,

Необачний.

Гей, долиною, гей,
Широкою,
Необачний.

Гей, долиною, гей,
Широкою,
Необачний.

«Гей, вернися, Сагайдачний, (Двічі)
Візьми свою жінку,
Віддай тютюн-люльку,
Необачний!

Гей, долиною, гей,
Широкою,
Необачний!
Гей, долиною, гей,
Широкою,
Необачний!»

«Мені з жінкою не возиться, (Двічі)
А тютюн та люлька
Козаку в дорозі
Знадобиться!

Гей, долиною, гей,
Широкою,
Знадобиться!
Гей, долиною, гей,
Широкою,
Знадобиться!

Гей, хто в лісі, озовися! (Двічі)
Та викрешем вогню,
Та й закурим люльку,
Не журися!

Гей, долиною, гей,
Широкою,
Не журися.
Гей, долиною, гей,
Широкою,
Не журися.

Ще одна битва під Хотином (1673).

Полководець Ян Собеський

Польський полководець **Ян Собеський** нестримно увірвався в легенду «Дух полководця», пов'язану з історією Хотинської фортеці.

Сміливий воїн, по-розумному хоробрий, у бою винахідливий, ініціативний, він роздмухує натхнення польських істориків, поетів і зараз. Віддають йому данину пошани й інші народи за перемоги над турецькими військами під Хотином, під Віднем. Завдячуючи цим перемогам, агресія Османської імперії в Європу у II половині 17 сторіччя була зупинена.

Він був непоказний на вигляд; кремезний, з невиразними рисами обличчя, з темним волоссям, але в ньому ще при народженні заграла сила впевненості, нестримного руху на подолання перешкод. Я. Собеський мав уміння володіти військом, яке він ніколи не заставляв виконувати завдання вище реальних сил. Він вірив непохитно завжди в свою щасливу зірку-долю. З 1666 року, ставши коронним гетьманом Польщі, Ян Собеський успішно воював на Правобережній Україні. Але на час, про який розповідає ця легенда, у 1673 році позаду була для Польщі ганебна поразка. Одна з найкращих у Європі 3-х системна оборона Кам'янецької твердині у 1672 році опинилась у руках турків. Бусурмани на мечеті перетворювали християнські храми. По іконах Спасителя, Божої Матері і усіх Святих топталися коні переможців – мусульман. Усюди точились розмови про зраду правлячої верхівки польської держави, про зраду тих, хто тільки й думав про своє розкішне життя і статки. Адже **Магомет IV** ще у січні 1672 року об'явив війну Польщі. А до серпня сейм так і не прийняв рішення про виділення коштів на додаткове озброєння і збільшення гарнізону Кам'янця. Те, що Польське воєводство за Бучацькою угодою відійшло до Османської імперії, заділо честь і гонор поляків.

Польща щороку мала сплачувати Туреччині контрибуції у сумі 22 тисячі червінців. Тільки Собеський не втратив надії на реванш.

Щоб не платити контрибуцію, сейм ухвалив кошти на 60 тисячну армію і 50 гармат. Сейм оголосив мобілізацію – «посполите рушення». Патріотів виявилось не так вже й багато. Але 30 тисяч (з них 12 тисяч литовців та 5 тисяч українських козаків) готові були завдати туркам перцю. Обставини походу були сприятливі. Кримський хан був хворий, татари через епідемії не могли підтягнути допомогу. Була холодна осінь, а турецькі війська не були забезпечені теплим одягом.

Через Хотин йшов єдиний шлях, який з'єднував Кам'янець із Стамбулом. У Кам'янець, у турецький гарнізон треба було туркам постачати вояків, боєприпаси, харчі. Саме тому у Хотинській фортеці, забезпечуючи важливий сухопутний і річковий шлях, в цей час було розташоване 40-тисячне турецьке військо. Яну Собеському було доручено підвести до Хотина 30 тисячне польсько-литовське військо, яке підтримували загони українських козаків на чолі з Михайлом Ханенком.

Турки мали велику перевагу у чисельності війська та в озброєнні. На Хотинських валах стояли тільки яничари, які славились у рукопашних боях. Тільки цього відбірного війська яничар під Хотином було 18 тисяч. Хусейн-паша вважався одним з кращих військових керівників Османської імперії. 120 гарматам в його розпорядженні протистояло лише 50 гармат полководця Яна Собеського.

Та все ж таки Хусейн-паша в чужому краї більше надіявся на вали і стіни Хотинської фортеці і не наважився дати бій війську Яна Собеського у відкритому полі. А, як відомо, чия відвага, того й перевага. Щастя завжди на боці відважних.

А паша сидів у фортеці, як морква на грядці. І про те, що холодна ніч буде його війську небезпечніша, ніж гарматні постріли, паша догадався, коли вже програвся. Сталося так, що хоч круть хоч верть, а туркам всеодне смерть.

А у Яна Собеського, як казали, голова була для слави, а руки для булави. Любили турки воювати, коли тепло, та зробили їм під Хотином пекло. Як це сталося?

Перемога народжується у серці полководця. Це таємничий процес, навіть містичний. Ніхто в польському таборі не здогадувався, що Я. Собеський замислює з'єднану атаку всього війська відкласти до слідуючого ранку. Всю ніч армії суперників стояли одна проти одної: без їжі, без води, без сну у пронизливій холодній осені під зливою.

Паша невиразно відчував: якщо його військо простоїть ніч під холодним дощем, то для перемоги Яну Собеському не знадобляться ні кулі, ні мечі: бо військо його не звикло до сурового клімату.

Радники Хусейна-паші пропонували повести війська в атаку, не чекаючи бойових дій з боку війська Польщі. Але паша не віддав такого наказу. А на ранок після закличної промови Яна Собеського, який особисто об'їхав усі полки, турки спинити атакуючих вже не могли. Під час битви турками оволодів жах, тому що воїни супротивника захищались від них, як від загарбників і мали фізичну і моральну перевагу на цій землі, на якій вирости і змужніли.

Якщо 10 листопада 1673 року військо на чолі з Яном Собеським розбило тільки передову турецьку армію Хусейна-паші, то на другий день, починаючи з ранку, вже й сама могутня Хотинська фортеця падала перед переможцями. Паша втік, але у Стамбулі його чекав зашморг, який сам султан вдягнув йому на шию. З яничар мало хто залишився живий. Поразка була повна. 20 тисяч турків загинуло у ході битви, 6 тисяч втікачів потонули у водах Дністра, 10 тисяч турків добрались до Кам'янця, але їх у дорозі знищили подільські опришки.

Захоплені в таборі турків трофеї були величезні: 120 гармат і 300 знамен. Ян Собеський у шатрі, який саяв золотом, посилав звістки у всі кінці про щасливу перемогу, яку над турками отримали об'єднані сили польського-литовського і козацького війська, керовані ним.

Ця перемога під Хотиним дарувала корону гетьману Яну Собеському, якого поляки називають «Король-сонце». Недаремно люди кажуть, що вдалий полководець має мати не тільки силу й відвагу, але й витримку. Щастя і перемога даються тим, хто вмів чекати. Тому ім'я Яна Собеського залишається символом перемоги і для сучасних поляків, народу, який не переписує кожний раз заново своє минуле, який не відрікається від жодної із сторінок своєї історії каже: «І ганьба, і слава – то є наша історія».

Історія Хотина: основні події

II-VII ст. – На території Хотинщини жили ранньослов'янські племена.

VIII ст. – Виникнення Хотина.

X-XI ст. – Хотин входив до складу Руської держави.

2 пол. XII ст. – Хотин у складі Галицького князівства.

1199 – Місто увійшло до Галицько-Волинського князівства.

2 пол. XIII ст. – У Хотині генуезці збудували фортецю, яка відігравала важливу роль у боротьбі проти турецьких і татарських завойовників. Тут розвивалися ре-

месла (прядильне, ткацьке, ковальське, гончарне тощо). Хотин стає торговельним центром.

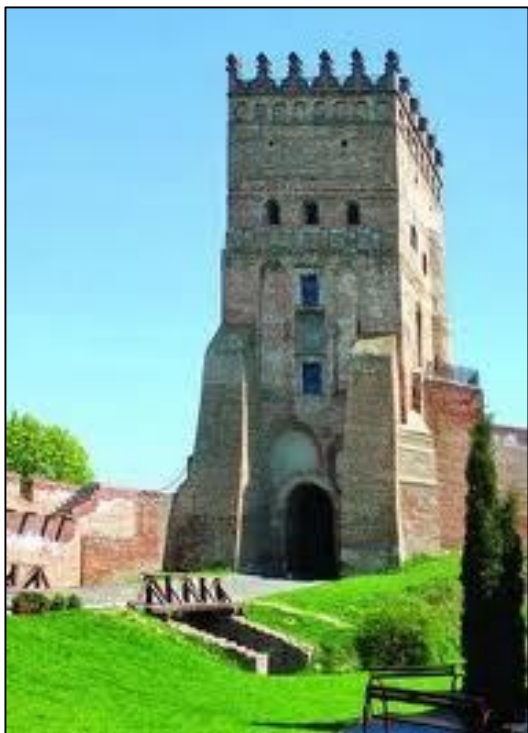
1373 – З утворенням молдавського князівства Хотин, як і вся Північна Буковина, увійшов до його складу. Згодом став важливим торговельним і митним пунктом на північних кордонах.

Кін. XIV – поч. XV ст. – Хотин згадується у “Списку руських городів” (Град на Дністрі ріці Хотень), а також у грамоті молдавського воєводи Олександра від 8 жовтня 1408 року.

XV ст. - Через Хотин проходить торговельний шлях з Молдавії до Польщі й Кам’яця. У місті засновано митницю. Місцеві товари – вовна, мед, вино, хліб – вивозилися Дністром до Чорного моря, а далі – в Іран, Туреччину та інші країни. До Хотина прибували товари з інших міст. Вигідне розташування, розвиток ремесла і торгівлі сприяли піднесенню культури міста. Тут було створене рукописне Хотинське Євангеліє.

1476 – Хотинці відбили напад військ турецького султана Мухамеда II.

Рубіж XV-XVI ст. – Хотин потрапив у васальну залежність від султанської Туреччини, яка перетворила фортецю на один зі своїх військових форпостів. Населення міста вело боротьбу проти поневолювачів.

1490-1492 – Антипольське та антифеодалне повстання під проводом селянина Мухи та Андрія Борулі.

1538 – Фортеця зазнала великих руйнувань від нападу польських військ, але за часів господаря Петра Рареша її відбудовано і значно розширено.

Сер. XVI ст. – В Хотині влаштовували щорічні ярмарки. Молдавський господар Стефан III розширив і значно укріпив Хотинську фортецю, яка витримала не одну облогу турецької та польської армій.

1563 – князь Дмитро Вишневецький на чолі 500 запорозьких козаків зайняв Хотинську фортецю.

X.1620 – Хотин захопила турецька армія, яка вела війну проти Польщі.

1621 – Під Хотиним відбулася битва, у ході якої українське козацьке військо на чолі із гетьманом Петром Сагайдачним разом із польським військом, очолюваним Яном Каролем Ходкевичем, перемогла армію турецького султана Османа II. Внаслідок поразки султан мусив припинити воєнні дії й укласти Хотинський мир. За його умовами кордон між Туреччиною і Польщею проходив по Дністру; Туреччина й Кримське ханство зобов'язувалися не чинити грабіжницьких нападів на Україну і Польщу. Зі свого боку Польща передавала Туреччині Хотин і обіцяла заборонити українським козакам судноплавство по Дніпру та не допускати походів запорожців до Криму й Туреччини.

1650 – Під час Визвольної війни козацьке військо під проводом Богдана Хмельницького визволило Хотин.

1653 – Битва під Жванцем. Спільні дії проти турків проводило молдавсько-козацьке військо на чолі з Василем Лупулом та Тимошем Хмельницьким.

1573 – У бою під Хотином польське військо на чолі з коронним гетьманом Яном Собеським разом із козацькими і молдавськими загонами розбили турецьку армію і захопило Хотин.

1711 – Туреччина знову відвоювала у Польщі Хотин і перетворила його на центр адміністративного району – райю.

1718 – Турецький уряд з допомогою французьких інженерів укріпив Хотинську фортецю: було викопано рови, вимурувані камінням вали з багатьма бастіонами.

1739, 1769-1774, 1787-1791, 1806 – Під час російсько-турецьких воєн XVIII-XIX ст. Хотин чотири рази захоплювали російські війська.

1812 – Бухарестський мирний договір визнав Хотин за Росією, у складі якої він перебував до 1918 р.

1830-1832 – За проектом архітектора Штауберта збудовано гарнізонну церкву Олександра Невського.

1867-1868 – Споруджено Свято-Покровську церкву.

XIX ст. – Хотин зберігав військово-стратегічне значення, але з 1856 р. Хотинська фортеця втратила колишню могутність.

Посилюється торговельне значення міста, розвивається судноплавство на Дністрі. Хотин став річковим портом. Це сприяло зростанню населення міста: у 1819 р. тут проживало 3,5 тис. осіб; у 1836 – 10 тис., а у 1861 – 18 тис.

Після реформ 60-х рр. у Хотині виникли перші промислові підприємства, на яких переробляли сільськогосподарську продукцію. До 1899 року тут було кілька водян-

них млинів. Місто мало дві лікарні на 5 ліжок, аптеку. Тут діяли два двокласні повітові училища – чоловіче та жіноче, два чоловічі однокласні училища та одне приватне. На кінець століття населення Хотина становило 23,8 тис. осіб.

1915 – Населення міста становило 24 тис. осіб.

8.03-9.11.1918 – Хотин окупований австрійськими військами.

10.11.1918 – Хотин захопили румунські війська.

23-31.01.1919 – Хотинське повстання – організований виступ населення міст Хотинського повіту, що підтримувало владу УНР проти румунської окупації.

Повстанці захопили Хотин і більшість сіл повіту, з яких вигнали румунську владу. Після запеклих боїв 1 лютого румунські підрозділи захопили Хотин. Близько 4 тис. повстанців разом із 50 тис. втікачів змушені були відступити за Дністер на Поділля. Румунські каральні загони жорстоко розправилися з українським населенням краю. Спалено десятки сіл. Понад 5 тис. селян розстріляно або замордовано.

1930 – За переписом у Хотині проживало 15334 особи.

1940 – У Хотині проживало лише 7 тис. осіб. Румунські колонізатори закрили українські школи, заборонили рідну мову. Навчалосся всього 5,5 % населення. Був один приватний кінотеатр, 3 православні вірменські церкви, костюл. 20 синагог, працювало 11 лікарів.

28.06.1940 – Хотин разом з усією Північною Буковиною увійшов до складу СРСР.

7.08.1940 – Утворено Чернівецьку область УРСР із включенням до неї Чернівецького та Хотинського повітів.

8.07.1941-4.04.1944 – Окупація міста німецько-румунськими військами. За роки окупації тут було розстріляно й замордовано 1076 громадян, вивезено на роботи до Німеччини 320 осіб. У Хотині було спалено 2573 будівлі.

1946-1947 – Голодомор, який охопив і Хотинщину.

1959 – Відкрито сільськогосподарський технікум.

1963 – У місті створено історико-краєзнавчий музей. Тут проживало 10,8 тис. осіб.

1970 – Населення міста становило 11,9 тис. осіб.

1990 – У Хотині проживало 12,3 тис. осіб. Працював лісокомбінат, заводи металевих виробів “Калібр”, продтоварів, сироробний, хлібний, цегляний, швейно-художній філіал Герацаївської фабрики “Прут”.

2000 – Хотинський фортеці надано статус історико-архітектурного заповідника.

Битва під Хотином в художній літературі

Битву під Хотином змальовано в численних творах художньої літератури. Пісні про героїв цієї битви співав український народ, польські поети склали поеми, хорватський поет Іван Гундулич відобразив її у поемі «Осман». Польський поет Вацлав Потоцький написав поему про Хотинську війну, а український письменник Осип Маковей – повість «Ярошенко». Про ці події згадувала Зінаїда Тулуб в історичному романі «Людолови». Іван Франко про значення Хотинської перемоги писав, що Туреччина, зазнавши поразку під Хотином, стала хилитися із zenіту своєї величі й слави.

Легенди Хотинської фортеці

Якщо обходити фортецю за периметром, на стіні, недалеко від страшної вологої плями (вчені досі не визначили, що воно таке), можна побачити слід від гармати. Орнамент там переривається, натомість легко побачити зображення глечика. Туристам завжди розповідають романтичну і дещо наївну легенду про це місце. Начебто у ті часи, коли ще не було колодязя на території фортеці, замок якось узяли в облогу вороги. Мужньо обороняли твердиню сотні воїнів, але вони робили б це з подвійною силою, якби мали що попити. Спрагли вояки були на межі смерті – і тоді якась мужня дівчина вночі спустилась по мотузяній драбині до струмка, який оббігав навколо фортеці. Вона набрала повний глечик води, та на зворотному шляху її помітили вороги, й отруєна стріла наздогнала дівчину. Стікаючи кров'ю, вона все ж донесла свою цінну ношу до змучених солдат, – а потім померла в них на руках. Кажуть, лише тоді у гарнізоні задумалися над водопостачанням фортеці.

А ця проблема справді вирішувалася нелегко. Адже фортеця стоїть на скелястому березі. Однак і камінь поступився людській волі. Було викопано колодязь завглибшки 65 метрів. Потім кожен раз хтось із в'язнів гауптвахти працював «білкою» у великому дерев'яному колесі, щоб витягнути відро води з такої глибини.

Засекречені мінні галереї, на які згодом час від часу натрапляли люди, стали приводом для створення легенди про підземний хід, який начебто проходив від Хотина до самої Кам'янець-Подільської фортеці. Версія про існування такого ходу малоімовірна. Підземних ходів такої великої протяжності – понад 20 кілометрів – в епоху середньовіччя не будували. До того ж у цьому не було жодної

необхідності, адже Хотин і Кам'янець-Подільський тоді були на територіях різних держав.

Хотин у мистецтві

Хотин... Його минуле – це сторінки героїчної історії нашого народу, сторінки його боротьби проти поневолювачів за соціальне і національне визволення. Тож не дивно, що така «натура» вабить кінематографістів. Особливо полюбив Хотинську фортецю режисер Сергій Тарасов. Попри суттєві архітектурні відмінності, режисер відтворював тут «стару добру Англію» у стрічках «Балада про доблесного лицаря Айвенго», «Стріли Робін Гуда» та «Чорну стрілу». Тут знімалися картини «Гадюка», «На війні як на війні», «Захар Беркут», «Русалонька», «Д'Артаньян і три мушкетери», «Хотин», «Ясса», «Богдан-Зіновій Хмельницький» тощо.

Картин, що зображають битви під Хотином, існує безліч. Одна з них належить художникові О. Климку - «Бій запорозьких козаків з турками під Хотином у 1621 році».

З Хотином пов'язано багато відомих імен. Хтось присвятив йому свої твори, хтось боровся під його стінами, вписавши славні сторінки в його історію.

Імена Михайла Ломоносова і Василя Докучаєва, Давида Гурамішвілі й Олександра Афанасьєва-Чужбинського, Богдана Хмельницького і Петра Сагайдачного, французького військового інженера Гійома Левассера де Боплана, легендарних Василя Чапаєва і Григорія Котовського увійшли в багату історію Хотина.

Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії.

Хотин сьогодні

Хотин, який приваблює туристів з усього світу, одне з найдавніших міст України, нещодавно відсвяткував 1005 років від дня свого заснування. Цьому найцікавішому і найбільш своєрідному місту Буковини додає величі видатна пам'ятка оборонної архітектури XIII-XVI ст. - Державний історико-архітектурний заповідник «Хотинська фортеця», який визнано одним із 7 чудес України

Кам'яна фортеця є досить цікавим пам'ятником оборонної архітектури. Щоб відчутти її красу й велич, треба спуститися з земляного валу дорогою, вимощеною кам'яними плитами, стежкою обійти фортецю навколо, роздивитися мальовничі орнаменти на оборонних стінах, помилуватися тонким білокам'яним різьбленням порталів і фрагментами фресок у приміщенні невеличкої церкви, оглянути навколишню місцевість крізь вікна бійниць, піднятися на бойові майданчики кам'яних стін.

На території так званої «Нової фортеці» були комендантський двір, казарми, майстерні, конюшні, бані, склади тощо. До нашого часу від цих споруд збереглася лише кам'яна церква Олександра Невського, збудована 1835 р., яка діє й донині. Нижче храму - будівля колишньої військової школи. Там свого часу мав бути музей, але нічого з цієї задумки не вийшло. Ліворуч - руїни турецького мінарету.

Щодо самого замку... Його 40-метрові стіни прикрашені зовні орнаментом з червоної цегли. Такий мотив часто зустрічається в українському декоративному мистецтві, особливо на Поділлі.

В'їздом у внутрішній двір замку слугує дерев'яний міст, який було встановлено в 1969 році. Раніше кріпосний двір складався з двох відокремлених кам'яною стіною частин. Більше подвір'я замку, забудоване житловими будинками, з колодязем у центрі - так званий двір Воїнів, було призначено для гарнізону фортеці. Невеликий двір у північній частині замку називається Комендантським. Він розташований між північною вежею і комендантським палацом і призначався для військово-феодалного панства. Раніше його обрамляла арка-галерея, що робило Комендантський двір по-ренесансному гарним. У II пол. XV століття було споруджено комендантський палац. Його стіни вкриті суцільним орнаментом: шахівниця червоної цегли та білокам'яних блоків. Портали та різьблене оздоблення вікон виконані в готичному стилі. Під палацом є 2 великі пивниці, де зберігалися зброя та харчі. Цікавим є той факт, що Комендантський палац слугував свого часу золотою кліткою для 37 юних бранок гарему паші. В цьому ж будинку були славетні турецькі бані та басейн.

Окрім палацу, на території замку збереглися руїни двоповерхового житлового будинку. Колись в його підземеллі знаходилася тюрма, в якій було закатовано чимало людей. Тут чекали на страту ватажок селянського повстання 1490-1492 рр. Андрій Боруля та його товариші. Борулі начальник міста відрубав голову, а всіх

його прибічників наказав скинути живцем зі стін Хотинського замку. В цьому ж приміщенні, на другому поверсі, була невелика замкова церква.

В Хотині збереглися також залишки ще однієї, найдавнішої мурованої фортеці, та знаходяться вони в землі. Їх розкопала в 1961-1964 рр. наукова експедиція Чернівецького краєзнавчого музею, в якій брали участь спеціалісти з Києва, Кишинєва і Москви. Стало зрозумілим, що люди селились на цьому місці ще в мідному віці (близько 5000 років тому). Саме з цього п'ятачка землі й почав розвиватися Хотин

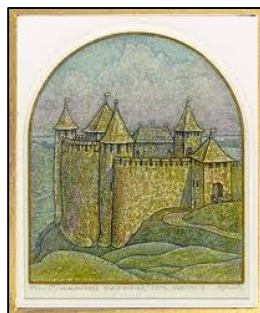
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. **Бойко, О. Д.** Історія України : навч. посіб. / О. Д. Бойко. – 3-е вид., випр. і допов. – К. : Академія, 2007. – 688 с.
2. **Возний, І. П.** Середньовічний Хотин у вітчизняній та зарубіжній історіографії / І. П. Возний // Український історичний журнал. – 2005. – № 3. – С. 168–175.
3. **Гетьмани України** / уклад. В. П. Товстий, ред. С. М. Крисенко. – Х. : Промінь, Аргумент принт, 2008. – 248 с. : іл.
4. **Грушевський, М. С.** Иллюстрированная история Украины / М. С. Грушевский ; сост. И. Брояк. – К. : Левада, 1997. – 696 с.
5. **Гусєв, А.** Хотин: як українці Європу рятували / А. Гусєв // Персонал плюс. – 2008. – 17–23 січ.
6. **Дашкевич, Я.** Українсько-іранські переговори напередодні Хотинської війни: до 350-річчя Хотинської битви / Я. Дашкевич // Український історичний журнал. – 1971. – № 9. – С. 124–131.
7. **Ефименко, А. Я.** История украинского народа / А. Я. Ефименко. – К. : Лыбидь, 1990. – 512 с.
8. **Жуковський, А.** Нарис історії України / А. Жуковський, О. Субтельний ; ред. Я. Грицак, О. Романів. – Л. : Вид. НТШ у Львові, 1992. – 230 с.
9. **Історія України в особах : IX-XVIII ст.** / В. Замлинський, І. Войцехівська, В. Галаган. – К. : Україна, 1993. – 396 с.
10. **Історія українського війська.** Ч. 1. Репринтне видання. Видання Івана Тиктора. – Л., 1936 / І. Крипякевич, Б. Гнатевич. – К., 1993. – 287 с.
11. **Історія Української РСР.** У 8 т. 10 кн. Т. 1. Первіснообщинний лад. Виникнення і розвиток феодалізму. (З найдавніших часів до середини ХУІІ ст.). – К. : Політвидав, 1977 – . – Кн. 1 : Первіснообщинний лад і зародження класового суспільства. Київська Русь. (До другої половини ХІІІ ст.) / відп. ред. І. І. Артеменко. – 1977. – 442 с.
12. **Кормич, Л. І.** Історія України : підруч. / Л. І. Кормич, В. В. Багацький. – К. : Алерта, 2004. – 407 с.
13. **Король, В. Ю.** Історія України : навч. посіб. / В. Ю. Король. – К. : Академія, 2005. – 494 с.
14. **Корчик, В.** Гей, вернися, Сагайдачний! / В. Корчик // Україна молода. – 2011. – 6 січн. (№ 2). – С. 5.
15. **Косенко, Л. О.** Козаки: Лицарський орден України: Факти. Міфи. Коментарі / Л. О. Косенко. – 2-ге вид. доопрац. – Х. : Школа, 2009. – 608 с.
16. **Крип'якевич, І.** Коротка історія

України / І. Крип'якевич. – К. : Україна, 1993. – 93 с.

17. **Крушинський, В. Ю.** Історія України: Події. Факти. Дати : довід. / В. Ю. Крушинський, Ю. А. Левенець. – 2-е вид., випр. і допов. – К. : Зодіак-Еко, 1993. – 175 с.
18. **Олійник, М. П.** Історія України : навч. посіб. / М. П. Олійник, І. Х. Ткачук. – 3-е вид., випр. і допов. – Л. : Новий Світ-2000, 2007. – 262 с.
19. **Підгородецький, Л.** Розгром турецько-татарських полчищ (1621 р.): до 350-річчя Хотинської битви / Л. Підгородецький, Н. Рашба // Український історичний журнал. – 1971. – № 9. – С. 131–137.
20. **Полонська-Василенко, Н.** Історія України. Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року / Наталія Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 1992. – 608 с.
21. **Пустиннікова, І.** Хотинська фортеця / І. Пустиннікова // Обрій. – 2007. – 22–28 листоп. (№ 46).
22. **Реєнт, О. П.** Усі гетьмани України: легенди, міфи, біографії / О. П. Реєнт, І. А. Коляда. – Х. : Фоліо, 2008. – 415 с.
23. **Сас, П. М.** Політико-правові засади воєнної служби запорожців та грошова винагорода їм за участь у Хотинській війні 1621 р. / П. М. Сас // Український історичний журнал. – 2005. – № 6. – С. 4–33.
24. **Сас, П. М.** Чисельність запорозького війська у Хотинській битві 1621 р. / П. М. Сас // Український історичний журнал. – 2010. – № 2. – С. 17–38.
25. **Смолій, В. А.** Богдан Хмельницький: Соціально-політичний портрет / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – 2-ге вид., допов., переробл. – К. : Либідь, 1995. – 624 с.
26. **Субтельний, О.** Україна. Історія / Орест Субтельний. – 2-е вид. – К. : Либідь, 1992. – 509 с.
27. **Тулуб, З. П.** Людолови: Історичний роман. Т. 1 / З. П. Тулуб. – К. : Дніпро, 1986. – 469 с.
28. **Україна: Повна енциклопедія** / авт.-упоряд. В. М. Скляренко, Т. В. Іовлева, В. В. Мирошнікова, М. О. Панкова. – Х. : Фоліо, 2006. – С. 27.
29. **Чайковський, А. Я.** Сагайдачний: Історичний роман : у 3 кн. / А. Я. Чайковський ; упоряд. В. В. Яременко. – К. : Дніпро. – 1989. – 583 с.

ЗМІСТ

Невмируща слава Хотина	5
Хотинська битва 1621 р. (Роль козацтва у битві).....	5
Кульмінаційний хід битви	9
Наслідки битви	11
Остання битва гетьмана Сагайдачного	11
Заслуги гетьмана:	14
Ще одна битва під Хотиним (1673). Полководець Ян Собеський	17
Історія Хотина: основні події	19
Битва під Хотиним в художній літературі.....	24
Легенди Хотинської фортеці	24
Хотин у мистецтві	25
Хотин сьогодні	26
Бібліографічний список літератури	28

Битва під Хотоном (1621 рік)

Бібліографічний список

Упорядники: О. А. Шевчук,
Н. Г. Дудкевич

Редактори: Н. С. Головко,
Г. М. Калінкіна,
Л. В. Кулакевич,
О. П. Дончевська,
Н. А. Дорошкевич

Відповідальна за випуск: Н. С. Головко

Підписано до друку 20.02.2011 р. Формат А5 (143,5x210 мм)

Ум. друк. Арк. 2,0. Тираж 5 прим.

Зам. № _____.

